

ЎЗБЕКИСТОНДА ЖИСМОНИЙ ТАРБИЯ ВА СПОРТНИ ҲУҚУҚИЙ ТАРТИБГА СОЛИШНИНГ ҲОЛАТИ ВА ИСТИҚБОЛЛАРИ

Р.Х.Набиуллин

иқтисод фанлари номзоди, профессор,

Ж.П.Нарзиев

иқтисод фанлари номзоди, профессор в.б.,

Ж.И.Қувондиқов

«Менежмент ва спорт тадбирларини ташкил этиши» кафедраси ўқитувчиси.

ЎзДЖТСУ, Чирчиқ шаҳри, Ўзбекистон

jalaliddinnarziyev@gmail.com

Аннотация. Ушбу мақола спорт инсон фаолиятининг энг муҳим соҳаларидан бири эканлигини ҳисобга олган ҳолда жисмоний тарбия ва спортнинг ривожланишини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш ҳамда жисмоний тарбия ва спорт билан шугулланишга мамлакат аҳолисини кенг қўламда жалб қилиш давлат устувор вазифасининг мазмун-моҳиятидан келиб чиққан ҳолда ушбу соҳани ҳуқуқий тартибга солиш билан боғлиқ бўлган долзарб масалаларга бағишланган. Жисмоний тарбия ва спортдаги муносабатларни давлат томонидан тартибга солиш ҳамда ушбу соҳани давлат томонидан назорат қилишнинг муҳим дастаги бўлиб ҳуқуқий мувофиқлаштириш ҳисобланади. Мақолада Ўзбекистонда жисмоний тарбия ва спортда муносабатларни тартибга солиш бўйича ва қонун ости меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар таҳлил қилинган. Спорт ҳуқуқи аҳолининг жисмоний ва спорт билан шугулланиш доирасидаги муносабаларни тартибга солувчи махсус ҳуқуқий меъёрларнинг йиғиндисидан иборат бўлиб, уларда жисмоний тарбия билан спортни аралаштирмалик алоҳида таъкидланган. Шу билан бир қаторда мазкур мақолада спорт ҳуқуқининг манбалари ҳамда спортнинг ривожланишини ҳуқуқий томондан тартибга солишнинг муаммолари ёритилган.

Калит сўзлар: спорт ҳуқуқи, жисмоний тарбия ва спорт, глобаллашув, спорт бозори, спорт хизматлари нархи, ҳуқуқий майдон.

Кириш

Жисмоний тарбия ва спорт инсон ҳаётининг ажралмас қисми бўлиб, жамиятнинг ижтимоий-иқтисодий ривожланишида муҳим ўрин тутади. Ўзбекистонда жисмоний тарбия ва спортни ҳуқуқий тартибга солиш мустақиллик йилларида алоҳида эътибор қаратилган соҳалардан бири бўлиб, соғлом турмуш тарзини шакллантириш, аҳолининг жисмоний фаоллигини ошириш ва спортда юқори натижаларга эришиш мақсадларига йўналтирилган.

Мазкур соҳани тартибга солишнинг ҳуқуқий асослари Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси, “Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида”ги қонуни, давлат дастурлари ва халқаро спорт ташкилотлари билан ҳамкорлик шартномалари орқали мустаҳкамланган. Шу билан бирга, ҳукумат томонидан қабул қилинаётган қарорлар, фармойишлар ва дастурлар спорт инфратузилмасини ривожлантириш, ёшларни спортга жалб этиш ҳамда Олимпия ва Паралимпия ҳаракатини қўллаб-қувватлашга қаратилган.

Шу билан бирга, жисмоний тарбия ва спорт соҳасида ҳуқуқий тартибга солишни такомиллаштириш зарурати мавжуд. Жумладан, соҳадаги норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни халқаро талабларга мослаштириш, хусусий спорт ташкилотларини ривожлантириш, мутахассисларни тайёрлаш ва лицензиялаш тизимини такомиллаштириш, давлат-хусусий шериклик асосидаги спорт

объектларини кенгайтириш каби йўналишларда тизимли ишлар олиб борилиши лозим.

Ушбу тадқиқотда Ўзбекистонда жисмоний тарбия ва спортни ҳуқуқий тартибга солишнинг ҳозирги ҳолати, мавжуд муаммолар ва истиқболлари таҳлил қилиниб, соҳанинг барқарор ривожланиши учун тақлифлар ишлаб чиқилади.

Тадқиқотнинг долзарблиги

XXI асрда жисмоний тарбия ва спорт инсон фаолиятининг иухим соҳаларидан бирига айланди. Ушбу соҳада эришилган ютуқлар жамиятда рўй бераётган қатор ижтимоий ва илмий-техникавий ўзгаришларнинг асосини ташкил этди. Умумжаҳон тенденциялари, давлатлар ва тармоқлараро муносабатларнинг глобаллашувига мувофиқ равишда жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш масалалари Ўзбекистонда ихтимоий сиёсатнинг ўзакли йўналишларидан бирига айланиб бормоқда. Жисмоний тарбия ва спортнинг ривожланишини ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, мамлакат аҳолисини жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланишга кенг жалб этиш давлатнинг устувор вазифаси сифатида эътироф этилмоқда. Жисмоний тарбия ва спортдаги муносабатларни давлат томонидан тартибга солиш ҳамда ушбу соҳани давлат томонидан назорат қилишнинг муҳим дастаги бўлиб ҳуқуқий мувофиқлаштириш ҳисобланади.

Ўзбекистонда жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш ва тартибга тсолишнинг қонуний ва ҳуқуқий базасига қуйидагилар киради:

- Янги тахририятдаги Ўзбекистон Конституцияси;

- Ўзбекистон Республикасининг фуқаролик кодекси;

- Ўзбекистон Республикасининг жинойий кодекси;

- Ўзбекистон Республикасининг “Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида”ги қонуни;

- Ўзбекистон Республикасининг “Ижтимоий бирлашмалар тўғрисида”ги қонуни;

- Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида давлат бошқарув тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” фармони, “Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида кадрларни тайёрлаш ҳамда илмий тадқиқотлар тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори, “Маҳаллаларда ёшларни оммавий спортга жалб қилишни янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғрисида” қарори, “Спортчи ва тренерларнинг профессионал фаолияти давомида қонуний ҳуқуқлари ва манфаатларини ҳимоя қилишни кучайтириш тўғрисида” қарори. “Ўзбекистон Республикасида жисмоний тарбия ва спортни 2025-йилгача ривожлантириш концепцияси тўғрисида” фармони, “2022-2026 йилларга мўлжалланган янги Ўзбекистоннинг тараққиёт стратегияси тўғрисида” фармони, “Ўзбекистон Республикасида жисмоний тарбия ва спортни янада такомиллаштириш ва оммалаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” фармони ва бошқалар.

- Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг "2019-2023 йилларда Ўзбекистон Республикасида жисмоний тарбия ва ва оммавий спортни ривожлантириш концепцияси тўғрисида" қарори.

Маълумки, спортни бошқариш бўйича меъерий-ҳуқуқий ҳужжатлар қонунлар ва қонун ости ҳужжатларига бўлинади. Қонун ости меъерий-ҳуқуқий ҳужжатларга Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон ва қарорларидан ташқари Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси, вазирликлар, давлат қўмитлари ва бошқа ҳукумат ижро органлари киради. Ўзининг юридик кучи бўйича жисмоний тарбия ва спорт соҳасида қонуний ва меъерий-ҳуқуқий ҳужжатлар турлича таъсирга эга. Давлат ҳукумати олий органининг қонунлари жисмоний тарбия ва спорт соҳасидаги жуда муҳим муносабатларни тартибга солиб туради ҳамда бошқа меъерий-ҳуқуқий ҳужжатларга нисбатан асосий функциялар ва юридик асосларга эга.

Ўзбекистонда жисмоний тарбия ва спортнинг ҳуқуқий асослари турли давлат ҳужжатларида мустаҳкамланган. Улардан энг муҳими бўлиб Ўзбекистон Республикасининг янги таҳририятдаги Конституцияси (01.05. 2023й.) бўлиб, унда жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланиш борасида фуқароларнинг ҳуқуқлари белгиланган. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси нинг 48-моддасида “Давлат жисмоний тарбия ва спортнинг ривожланиши, соғлом турмуш тарзини шакллантириш учун шарт-шароитларни яратади” деб айтилган. Кейинги муҳим ҳужжат бўлиб 2015-йил 24-июлда қабул қилинган Ўзбекистон Республикасининг “Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида”ги қонуни ҳисобланади. Мазкур қонун 8 боб ва 47 моддадан иборат бўлиб, у мамлакатимизнинг жисмоний тарбия ва спорт соҳасида фаолиятнинг ҳуқуқий, ташкилий, иқтисодий ва ижтимоий асосларини ҳамда жисмоний тарбия ва спорт бўйича қонунчилик ижодкорлигининг асосий тамойилларини белгилайди.

Натижалар

Маълумки, жисмоний тарбия ва спорт тармоқ сифатида тор йўналишли бўлиб ҳисобланади. Аммо, глобаллашувнинг замонавий шароитларида спорт соҳасининг динамик ривожланаётганлигини ҳисобга оладиган бўлсак, у доимий равишда кенгаяпти ва мураккаблашиб бормоқда. Ушбу соҳа халқаро характерга эга бўлиб, унинг ҳуқуқий асослари турли қирраларини қамраб олади.

Спорт ҳуқуқи жисмоний тарбия ва спорт соҳаси билан бевосита боғлиқ бўлган муносабатларни мувофиқлаштирувчи махсус ҳуқуқий меъёрларнинг йиғиндиси сифатида намоён бўлади.

Шуни таъкидлаш зарурки, ҳар қандай тармоқ, у моддий ёки номоддий ишлаб чиқариш соҳасига тааллуқли бўлишидан қатъий назар, тизимлаштирувчи ҳуқуқий асосларга эгадир. Буларга қонунлар, лойиҳалар, кодекслар, стратегиялар ва бошқа меъерий-ҳуқуқий ҳужжатлар кириб, уларнинг атрофида таркибланган ҳуқуқий тизим шаклланади. Ҳозирги кунда Ўзбекистонда жисмоний тарбия ва спорт соҳасида тизимлаштирувчи ва ғояларни шакллантирувчи бўлиб 2015-йилда янги таҳририятда қабул қилинган “Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида”ги қонун ҳисобланади.

Мазкур муҳим ҳужжатда Ўзбекистоннинг барча ҳудудларида уларга риоя қилиш шарт бўлган жисмоний тарбия ва спортнинг барча ҳуқуқий асослари баён қилинган ҳамда мактабгача, мактаб ва олий таълим соҳасида жисмоний тарбия ва спортнинг субъектлари аниқ белгиланган бўлиб, улар давлат ва маҳаллий бошқарув органларининг ваколатларига тааллуқлидир.

Тармоқнинг ҳуқуқий асосларини шакллантириш ўзидан-ўзи рўёбга чиқмайди, яъни у жамиятдаги муносабатларнинг маълум бир гуруҳидан ажратиб олишнинг тўғридан-тўғри натижаси бўлиб ҳисобланади. Спорт ҳуқуқи алоҳида тармоқ сифатида ажратилган ҳолда ҳозирги кунда Ўзбекистон жисмоний тарбия ва спорт майдонининг шаклланишида муҳим ролни ўйнаган ҳолда халқаро миқёсда яна ҳам юқори даражага олиб чиқилган.

Спорт ҳуқуқида профилактика ва касалликларни олдини олиш мақсадида жисмоний тарбия ва спорт маблағларидан фойдаланиш, аҳоли ўртасида соғлом турмуш тарзи тўғрисида тасаввурни шакллантириш ва уни тарғиб қилиш каби аниқ тармоқ усулларига катта эътибор берилади. Шу аснода янги таҳририятдаги Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг юқорида таъкидланган 48-моддасида мустаҳкамланган аҳолининг барча қатламларини жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланишларини таъминлаш каби муҳим усулга ҳам эътиборни қаратиш зарур.

Бундан ташқари жисмоний тарбия ва спортни юқори натижаларга спорт ва ҳарбий хизматга тайёрлаш, наркотик ва алкогольга боғлиқлик ва жиноятчиликни олдини олиш билан боғлиқ профилактика ишларини амалга ошириш, ёшларни ватанпарварлик ва Ватанга содиқлик руҳида тарбиялаш каби усулларни ҳам таъкидлаш лозим. Илмий нуқтаи назардан ҳуқуқий тизим объектив воқелик бўлиб, мавжуд реал муносабатларни қамраб олувчи чуқур илмий мушоҳадали тизим ҳисобланади.

Спорт ҳуқуқининг меъёрларини бир нечта ҳуқуқий тармоқларга бўлиш мумкин: Фуқаролик ҳуқуқи; Меҳнат ҳуқуқи; Молиявий ҳуқуқ; Маъмурий ҳуқуқ; Суғурта ҳуқуқи; Хусусий мулкчилик ҳуқуқи; Тадбиркорлик фаолияти ҳуқуқи ва бошқа қатор ҳуқуқлар. Жисмоний тарбия ва спорт соҳасида спорт ҳуқуқи кўп қиррали, доимий равишда ривожланувчи ҳамда ўзбек спортини халқаро аренага олиб чиқувчи жабҳа ҳисобланади.

Жисмоний тарбия ва спортни ривожлантиришнинг мустаҳкам ҳуқуқий базасининг пойдевори бўлиб Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020-йил 30-октябрдаги “Соғлом турмуш тарзини кенг тадбиқ қилиш ва оммавий спортни янада ривожлантириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Фармони ҳамда 2023-йил 13-июндаги “Маҳалларда ёшларни оммавий спортга жалб қилишни янги босқичга кўтариш чора-тадбирлари тўғрисида”ги Қарори ҳисобланади. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “2022-2026-йилларда Янги Ўзбекистоннинг ривожланиш стратегияси” тўғрисидаги Фармонида жисмоний тарбия ва спорт билан доимий шуғулланувчи фуқаролар сонини 2020-йилдаги 19 % дан 2026-йилда 33% га ошириш вазифаси (№67) ҳамда Олимпия ва Паролимпия ҳаракатини ривожлантириш вазифаси (№68) қўйилган. 2022-2024-йиллар давомида мамлакатимизда спорт фаолиятини мувофиқлаштирувчи

Ўзбекистон Республикаси Президенти ва Вазирлар Маҳкамасининг 88 та фармон ва қарорлари қабул қилинган.

Амалга оширилаётган ислохотлар натижасида Ўзбекистон Республикаси спорт вазирлигининг маълумотларига биноан жисмоний тарбия ва спорт билан шуғулланувчилар сони 2024-йилда 2023-йилга нисбатан 335 мингдан 530 минггача ошган. 2025-йилда Ўзбекистон Республикаси спорт вазирлиги томонидан жисмоний тарбия ва спорт билан мунтазам шуғулланувчи аҳоли сонини 30% гача, оммавий спорт мусобақаларига жалб этишни 12 миллионгача қамраб олиш мўлжалланган. Кўришиб турибдики, жисмоний тарбия ва спортни ривожлантириш давлат сиёсати даражасига кўтарилган. Натижада Парижда ўтган XXXIII ёзги Олимпия ўйинларида Ўзбекистон делегацияси 206 та мамлакат ичида умумжамоа ҳисобида юқори 13-ўринни эгаллаб, 8 та олтин, 2 та кумуш ва 3 та бронза медалига сазовор бўлди. Ушбу кўрсаткичлар Ўзбекистон Республикаси спорт вазирлиги ва Ўзбекистон миллий олимпия қўмитаси (МОҚ) бошчилигидаги спорт турлари бўйича федерациялар ҳамда тренерлар маҳсулдор ижодкорли фаолиятининг натижасидир. Шунини таъкидлаш керакки, Париж олимпиадасига спортчиларни тайёрлашни моличлаштиришда Ўзбекистон ҳукуматининг салмоғи катта бўлиб, у 73 миллиард сўмни ташкил этди. Бунда ғолиб, совриндор ва тренерларга берилган мукофот ҳамда тақдирланишлар ҳисобга олинмаган.

Ўзбекистон Республикасининг “Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида”ги қонунида жисмоний тарбия ва спорт соҳасида давлат сиёсатининг асосий йўналишлари белгиланган бўлиб, унда жисмоний тарбия ва спортни ривожлантиришнинг давлат сиёсати ҳамда жисмоний тарбия ва спорт билан эркин шуғулланиш учун ҳар бир кишининг ҳуқуқларини таъминлаш назарда тутилган.

Қонунда нафақат Вазирлар Маҳкамасининг, балки жисмоний тарбия ва спорт соҳасида ваколатли давлат органлари ҳамда Соғлиқни сақлаш вазирлиги, Олий таълим, фан ва инновациялар вазирлиги, маҳаллий давлат ҳукумати органлари ва фуқароларнинг ўзини-ўзи бошқариш органлари (махалла) нинг ваколатлари ҳам белгиланган. 2017-йилда Ўзбекистон адлия вазирлиги томонидан спорт учун махсус паспорт тўғрисида Низом тасдиқланган. Спорт паспорти спортчининг у ёки бу жисмоний тарбия –спорт ташкилотига тааллуқлиги, танлаган спорт тури, унинг спорт даражаси, спорт унвонларига эгаллиги, тиббий кўрикдан ўтганлиги, спортдаги ютуқлари, давлат томонидан тақдирланганлиги ва спортдан четлатилганлиги тўғрисида маълумотларни тасдиқловчи ҳужжат бўлиб ҳисобланади.

Киритилаётган мазкур янгилик Ўзбекистон терма командасининг таркибига кирувчи ва меҳнат ҳақини олувчи спортчи учун жуда муҳимдир. Ўзбекистон Республикасининг “Фуқароларни давлат томонидан пенсия билан таъминлаш тўғрисида”ги қонунининг 37-моддасида шундай дейилган: а) иш стажига давлат ижтимоий суғуртасига тортилган, иш фаолиятининг қандайлигидан қатъий назар Ўзбекистон Республикасининг молия вазирлиги қошидаги нодавлат жамғармасига суғурта бадалларини тўлаб бориш шарти

билан ҳар қандай иш киритилади. Шунини таъкидлаш муҳимки, спорт тренери учун иш тажрибаси маълумотга тенглаштирилади. Ушбу қоида спортдаги фаолиятини яқунлаган ҳамда спорт тренери бўлишни хоҳловчи спортчилар учун жуда муҳимдир.

XXI асрда жисмоний тарбия ва спортнинг замонавий инсоннинг ҳаётидаги роли сезиларли даражада ошди. Ўзбекистонда жисмоний тарбия ва спорт билан қизиқувчи ва мунтазма шуғулланувчи одамлар сони йилдан-йилга ошиб бормоқда. Мустақиллик йилларида жисмоний тарбия ва спортнинг моддий-техник базаси мустаҳкамланди. Масалан, 2016-йилда мамлакатимиз бўйича 50583 та спорт иншоотлари бўлган бўлса, 2022-йилда эса 52417 тага етди. 2023-йилда фойдаланишга яна 265 та спорт объекти топширилди. Аммо мамлакат аҳолисининг жон бошига тўғри келувчи спорт иншоотлари билан таъминланишни тавсифловчи бу кўрсаткичлар юқори эмас. Бунинг асосий сабабларидан бири шундаки, мамлакатимизда аҳоли сонининг ўсиш суръати спорт иншоотлари сонининг ўсишига нисбатан жуда юқори. Аҳолининг жисмоний тарбия ва спорт хизматларига бўлган эҳтиёжларининг ўсиб бориши келгусида жисмоний тарбия ва спорт соҳасининг моддий-техник базасининг мустаҳкамланиб ўсиб боришини талаб қилади.

Одамларнинг жисмоний тарбия ва спорт хизматларига бўлган эҳтиёжларининг ўзгаришига мувофиқ равишда бозор муносабатлари, спорт ташкилотлари ҳамда таклиф қилаётган маҳсулотининг ассортиментини кенгайтирган ҳолда хусусий сектор ҳозиржавоблигини билдиради.

Ҳозирги замон спорт бозорларида шаклланаётган ўсиш тенденциялари спорт маҳсулотларини ишлаб чиқарувчилар ва хизмат кўрсатувчиларга юқори фойдани, истеъмолчиларга эса жисмоний ривожланишга ўз эҳтиёжларининг қондирилишини таъминлайди. Бу эса, ўз навбатида, спорт билан шуғулланиш ҳуқуқи, оммавий спортни ривожлантириш, ҳомийлар билан муносабатлар, профессионал спортни ривожлантириш каби муҳим объект ва муносабатларни ҳуқуқий таъминлаш ва тартибга солишнинг ролини яна ҳам оширади.

Дунёда рўй бераётган глобаллашув жараёнлари, ахборот технологияларининг қўлланилиши, сунъий интеллект жисмоний тарбия ва спорт соҳасига ҳам тегишли таъсирларини ўтказмоқда. Бозор муносабатларининг қонунлари жисмоний тарбия ва спорт соҳасини тижоратлашга олиб келди. “Хусусий мулкчилик тўғрисида” қонуннинг қабул қилиниши жисмоний тарбия ва спорт соҳасида хусусий тадбиркорликни ривожлантириш учун кенг имкониятларни очиб берди. Спорт ташкилотлари спорт билан шуғулланиш бўйича аҳоли учун тўлов асосида турли хизматларни таклиф қила бошлашди. Аммо хизматлар учун тўлов нархлари қиймат қонуни, талаб ва таклиф каби бозор муносабатларининг қонунларига мувофиқ эмас, балки спорт ташкилоти маъмуриятининг хоҳиш-истаги билан белгиланмоқда.

Бундай ҳолатдаги спорт хизматларининг нархлари кам таъминланган кўп фарзандли оилаларнинг аксарияти учун спортга қизиқувчан иқтидорли болаларнинг севган спорт тури билан шуғулланишга имкон бермайди. Буларнинг орасида спортга ружу қўйган кўпчилик бўлиб, профессионал спортчи

хамда халқаро аренада Ўзбекистоннинг спорт шарафини ҳимоя қилувчиси бўлишни исташади. Улар ҳуқуқий майдондан четда қолишади. Ўтказиладиган спорт тадбирларининг кўлами ва географияси, замонавий шароитларда спортнинг байналминаллиги ва глобаллашуви, спорт воқеасининг натижасини олдиндан айтишнинг мураккаблиги, ўзгарувчанлиги ва сақлана олмаслиги, спортга сиёсий тус бериш оқибатида Олимпия ҳаракати хартиясининг бузилиши спорт соҳасида бир-бирига зид бўлган саволларнинг кўпайишига сабаб бўлмоқда. Бу ва бошқа қатор муаммолар жисмоний тарбия ва спорт соҳасида жавобли ҳуқуқий мувофиқлаштириш, тушунмовчилик ва қарама-қаршилиқларнинг ўткир қирраларини сайқаллаштирувчи ҳамда юмшатувчи тегишли махсус меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатларни ишлаб чиқишни талаб қилади.

Шуни таъкидлаш лозимки, жисмоний тарбия билан спортни аралаштирмаслик керак. Спорт билан шуғулланувчи одам ўз олдига маълум бир касбий натажаларга эришишни, имкони бўлган тақдирда эса профессионал спортчи бўлишни мақсад қилиб қўяди, Профessional спорт билан шуғулланиш унинг тўланадиган меҳнат фаолияти бўлиб ҳисобланади. Жисмоний тарбия билан шуғулланувчи шахс эса қадди-қоматли, соғлом ҳамда ўз фарзандларига жисмоний тарбия билан шуғулланишнинг муҳимлигини уқтириб боришни ўзининг мақсади деб билади.

Жисмоний тарбия ва спортнинг ўхшашлиги ўзининг тарихий илдизларига эга. Масалан, социалистик тузум даврида спорт коллективизмга қарши равишда индивидуализмга етакламаслиги керак деган фикр-мулоҳазалар ҳукм суларди. Шу сабабли спорт назариясида спортга жисмоний тарбиянинг воситаларидан бири сифатида қаралади. Профessional спортда спорт ҳолатидан юриспруденциянинг ўзига хос саволлари билан тўқнашадиган суд муҳокамаларига борувчи жуда кўп мунозарали ва низоли вазиятлар юзага келади. Спорт ижтимоий муносабатлар соҳаси сифатида мураккаб ижтимоий-маданий ва иқтисодий ҳодисаларни қамраб олади.

Спорт муносабатлари турли соҳалар таъсирининг кесишувида жойлашган бўлиб, фуқаролик қуқуқи, меҳнат қуқуқи, маъмурий ва молиявий ҳуқуқ, халқаро қуқуқ, хусусий мулкчилик қуқуқи ва бошқа қуқуқ тармоқларини қамраб олади. Бундан ташқари ўзига хос қонунларига эга бўлган бозор муносабатларининг шаклланиши ҳамда профессионал спортнинг пайдо бўлиши ва ривожланиши жисмоний тарбия ва спорт хизматларини ўзида акс эттирувчи махсус товар-спортчининг пайдо бўлишига олиб келди.

Аммо спортчи хизматининг нархи бозор механизмлари ва нархларнинг шакллантириш қонунлари орқали эмас, балки спортчига эгалик қилаётган спорт клубининг раҳбариятига боғлиқ ҳолда шартнома асосида белгиланади. Профessional спортчи ёлланиш бўйича шартнома тузилган спорт клубига бўйсунди. Шу сабабли унинг розилигисиз у бошқа клубга сотилиши ёки ижарага берилиши мумкин эмас. Бу профессионал спортчининг аниқ ҳуқуқий мақоми, сотиш-сотиб олиш ҳамда спорт хизматларининг эгаси ва сотиб олувчиси бўйича ҳуқуқий регламентнинг етарли эмаслигидан далолат беради.

Айниқса, хориждаги таниқли спорт клубига ўтишга интилаётган ёш профессионал спортчилар учун бу характерли бўлиб, у ерда унинг спорт хизматлари ўзининг мамлакатига нисбатан юқори баҳоланади. Масалан, “Пахтакор” Тошкент командасининг 20 ёшли футболчиси Аббосбек Файзуллаев Москванинг “ЦСКА” (Россия) футбол клубига 2023-йилда 500 минг еврога сотилган. Ҳозирги кунга келиб 2024-йилда Ўзбекистон терма командасининг таркибида Осиё кубогида қатнашганидан сўнг ғарбнинг футбол клубларидан унга 5 млн. евро таклиф қилинапти.

Бошқа бир мисол, Абдукодир Хусанов “Бунёдкор” Тошкент футбол клуби академиясидан чиққан ёш иқтидорли футболчилардан ҳисобланади. Спорт карьерасининг бошланишида у Ўзбекистон терма жамосида ўйнаган, 17 ёшида Беларусияга кетиб “Энергетик” футбол клубида тўп суриб 200 АҚШ долларидан иш ҳақи олган. 2023-йилда Франциянинг “Ланс” футбол клубига 100 минг еврога сотилган. Мазкур клубда у чиройли ва кучли ўйин кўрсатиб футбол мутахассисларининг назарига тушган. 2025-йилнинг январ ойида “Ланс клуби” Англия “Манчестер Сити” клубининг таклифини қабул қилиб 40 млн. еврога сотган. Бу шундан далолат берадики, профессионал спортда нафақат спортчининг иқтидори, балки уни бошқа клубга катта фойда билан сотиш ҳам жуда муҳимдир.

Бу профессионал спортда нархлар шаклланишининг ўзига хос хусусиятлари тасдиғидан яққол дарак беради, яъни қисқа вақт ичида нарх кўп мартаба ўзгариши мумкин. Келтирилган мисоллардан хулоса қилиш мумкинки, профессионал спортда ҳозирги кунда кўриб чиқилаётган муносабатларни ҳуқуқий таъминлаш кўп ҳолларда қатор йиллар давомида шаклланган ноҳуқуқий шартномавий меъёрлар билан тартибга солинади. Шу аснода шуни таъкидлаш зарурки, Ўзбекистонда ўзига хос-хусусиятларга эга бўлган спорт хизматлари бозори энди шаклланиб бормоқда. Мазкур соҳада ўз ечимларини кутаётган қатор муаммолар мавжуд бўлиб, уларнинг қамровига бозорнинг қонун ва қонуниятларини ҳамда профессионал спорт бўйича зарурий билим, кўникма ва тажрибаларга эга бўлган маркетинглар, спорт агентлари ҳамда селекционер спорт мутахассисларининг етишмовчилиги, айрим турлари бўйича эса умуман йўқлиги билан боғлиқ бўлган долзарб масалалар ҳам киради. Ҳар қандай профессионал спортчида ўзининг спорт йўли ва даври бўлиб, унга спорт турини танлаш, спортчи бўлиб шаклланиш, спорт маҳорати ва спорт натижаларининг ўсиши, спортчи формасининг чўққиси ва балоғатга етиши характерли бўлиб, йиллар ўтган сайин, ёши улғайган сари жисмоний кўрсаткичлари ҳамда спорт натижаларининг пасайиши кузатилади, чарчаганлиги сезилиб боради ва пировард натижада профессионал карьераси яқунланади.

Хулоса

Собиқ муваффақиятли спортчида жисмоний тарбия ва спорт бўйича тегишли маълумоти бўлмаса, ишга жойлашиш билан боғлиқ бўлган муаммолар пайдо бўлади. Ўз вақтида номдор бўлган таниқли спортчи профессионал спорт

карьераси тугагандан кейин нима билан машғул бўлишни билмай қолади, кўп ҳолларда у спорт ташкилоти раҳбарларининг эътиборидан четда қолади, ҳаттоки уни камдан-кам ҳолатларда эслашади, ваҳоланки, у профессионал спортда тегишли спорт ташкилотининг номидан қатнашиб унинг шарафини ҳимоя қилган. Бундай вазиятларда спортчи ҳуқуқий майдондан четда қолади. Бундай вазиятлардан чиқиш учун муаммоларга дуч келган собиқ профессионал спортчилар учун тегишли бўлган спорт ташкилотининг ҳисобига беғаразлик асосида маълум бир мутахассисликни ўзлаштириш бўйича қисқа муддатли махсус курсларни ташкил этиш мақсадга мувофиқдир.

Бундай ҳолат тегишли ҳуқуқий ҳужжат билан мустаҳкамланиши керак. Бунинг учун спортдаги ҳуқуқий муносабатларни тартибга солиш, профессионал спортчининг ҳимояланганлиги, профессионал спорт карьераси яқунлангандан сўнг унинг келгуси фаолияти бўйича хорижий тажрибани ўрганиш ҳамда ўзимизнинг қонунчилигимизни инобатга олган ҳолда ижобий тажрибани жисмоний тарбия ва спорт соҳасида қўллаш зарур. Мусаев Э.Т. “Ўзбекистон Республикасида спорт ҳуқуқи тушунчаси, предмети, манбалари, муаммолари ва ривожланиш истиқболлари” номли мақоласида ҳозирги кунда Ўзбекистон Республикасида спорт ҳуқуқи ривожланишининг бошланғич даражада эканлигини таъкидлаган. Спорт ҳуқуқини тартибга солишнинг мавжуд муаммоларини ҳал қилиш учун мақола муаллифи “Спорт кодексининг кодланган алоҳида актини” таклиф қилган.

Юқорида таъкидланганидек, мамлакатимизда оммавий ва профессионал спортни ривожлантириш, соғлом турмуш тарзини олиб боришни аҳолининг онгига синдириб бориш масалаларига давлатимиз раҳбарияти томонидан катта эътибор берилмоқда, аммо Ўзбекистонда жисмоний тарбия ва спорт соҳасида спортдаги вазиятларнинг тез ўзгарувчанлигини ҳисобга олган ҳолда жисмоний тарбия ва спорт соҳасида ҳуқуқий муносабатлар масалалари, спортчиларда пайдо бўлаётган муаммолар ва уларнинг ечимини топиш билан спорт ташкилотларининг раҳбарлари, ҳуқуқшунослар ва бошқа манфаатдор ташкилотлар шуғулланишлари керак-ки, пировард натижада спортда ҳуқуқий муносабатларнинг меъёрлари спортчининг ҳуқуқий майдонини қамраб олишлари зарур.

Жорий йилнинг 13-феврида Ўзбекистон Республикаси Президенти Мирзиёев Ш.М. раислигида 2028-йилда бўлиб ўтадиган Олимпия ва Паралимпия ўйинларига тайёргарликни кучайтириш ва оммавий спортни янги босқичга олиб чиқишга бағишланган видеоконференция кўринишида йиғилиш ўтказилди. Олимпия ва Паралимпия ўйинларига тайёргарлик доирасида бундай кўламдага йиғилиш биринчи мартаба ўтказилапти. Ёшларни ватанпарварлик руҳида тарбиялаш, маънавий ва жисмонан соғлом авлодни камол топтириш ҳамда миллатимиз ва Ўзбекистонимизни жаҳон ареналарида улуғлашда жисмоний тарбия ва спортнинг роли ҳамда аҳамиятини таъкидлаган ҳолда Президентимиз томонидан бўлажак ўйинларда умужамоа ҳисобида юксак 10-ўринни эгаллаш катта мақсад қилиб қўйилди. Бундай устувор мақсадга эришиш учун молиялаштиришдан ташқари спорт менежменти ва спорт маркетинги бўйича

юқори малакали кадрлар ва бошқарув мутахассисларини тайёрлаш зарур. Қаерда тайёрлаш керак деган савол туғилади. Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университетида жисмоний тарбия ва спорт соҳасининг ўзига хос-хусусиятларини ҳисобга олган ҳолда 2018-йилда ушбу йўналаш бўйича кадрларни тайёрлаш бошланган. Битирувчилар Спорт вазирлиги, спорт бўйича вилоят бошқармалари ҳамда спорт федерацияларида фаолият юритиб келмоқда. Аммо 2024-йилда спорт менежменти ва маркетинги бўйича талаб бор мутахассисларни тайёрлаш йўналиши ёпилди. Мамлакатимиз Президенти томонидан илгари сурилган ташаббусларни амалга ошириш мақсадида спорт менежменти ва маркетинги соҳасида кадрларнинг етишмовчилиги ҳамда спорт соҳасида жаҳоннинг етакчи мамлакатлари тажрибасини ҳисобга олган ҳолда Ўзбекистон давлат жисмоний тарбия ва спорт университетида жисмоний тарбия ва спорт соҳаси учун менежер ва маркетинг кадрларни тайёрлашни тиклаш зарур. Бунинг учун мазкур университетда ушбу йўналишга ихтисослашган ҳамда тажрибали профессор-ўқитувчиларга эга бўлган кафедра мавжуддир.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Янги тахририятдаги Ўзбекистон Конституцияси. – Тошкент, 2023.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Жисмоний тарбия ва спорт тўғрисида”ги қонуни. – Тошкент, 2015.
3. Мусаев Э.Т. Понятие, предмет, источники, проблемы и перспективы развития спортивного права в Республике Узбекистан // Научная статья. – Ташкент: ТГЮУ, 2022.
4. Djumakulov Sh.B. O‘zbekistonda jismoniy tarbiya va sportning huquqiy asoslari: O‘quv qo‘llanma. – Тошкент: нашриёт, 2021. – 200 б.
5. Гусов К.Н., Шевченко О.А. Спортивное право. Правовой статус спортсменов, тренеров, спортивных судей и иных специалистов в области физической культуры и спорта: Учебное пособие. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Проспект, 2011. – 320 с.